

Egyház-történelmi adatok.

XXIII.

Az isteni gondviselés különös nyilvánulása a Crellius Kristóf¹⁾ utazása alkamával.

(Irta fia Crelius Sámuel. Az redeti latin szövegből hollandi nyelvre, ebből angolra fordítottat és először e nyelven közöltetett 1816-ban a „Monthly Repository“ XI. köt. 633—635 lapjain. Jelen közlemény e folyóiratból van).

Angolból fordította és közli

ΣΙΜΕΝ ΡΟΜΟΚΟΣ.

Amsterdam, Aug. 1730.

Crellius Sámuel H. V. O.-nak üdvöt kíván.

Hogy a te kívánságodnak eleget tegyek, írásban akarom közölni veled ama fontos eseményt, a melyet akkora gyönyörrel hallgattál. Midőn atyám Crellius Kristóf, más unitáriusokkal együtt Lengyelhonból 1666-ban kiűzetett, egy Stuckey nevű kegyes nővel ismerkedett meg Londonban, a Biddle János hallgatójával. Ennek fia volt Stuckey Náthán, egy szép reményű ifju, kit Sandius „Bibliotheca Antitrinitariorum“ czimű műve 172 lapján említ, s a ki igen korán, ha nem tévedek, élte 16-ik évében halt meg²⁾.

¹⁾ Crellius vagy Krell Kristóf, más neven Spinovius, a mély tudományu Krell János második fia. Dantzigban tanult a Ruarus felügyelete alatt, az unitárius egyház költségén. Midőn 1646-ban Baumgarten Erdélybe jött, helyébe Krell Kristóf tétetett tanítónak a luclavicei iskolához. Innen két év múlva visszalépvén, Arcizewszky Jánossal az egyház érdekében külföldre ment. 1650-ben a raszkowi zsinat krzelowi pappá, a következőben raszcowi pappá nevezte. Krzelowi papsága alatt megbízott, hogy készítsen egy védiratot, a melyben atyjának „De uno Deo Patre“ czimű művét védje Botsacc, Calovius és mások támadásai ellenében. Ehez a szükséges könyveket közkieltségen szerezte meg Ruarus. Midőn az unitáriusokat Lengyelhonból kiűzték, Siléziába, Kreutzburgba vonult, s itt a száműzött lengyel egyház papja lett; 1663-ban pedig testvérével Jánossal a fredericksburgi lengyel egyház gondozását vállalta el. Meghalt 1680-ban és Raciborskban temettetett el, a Morstini család birtokán. Számos irata és két fia maradt hátra, u. m. Sámuel és Pál. — Közlő.

²⁾ Stuckey N. 1649-ben született. Nyelveket és logikát a híres Biddle Jánostól tanult. Már 15 éves korában latinból angolra fordította tanítójának „Two-fold Catechism“ czimű művét, hogy az annál inkább elterjedhessen idegen

E nő így szólott atyámhoz: „Ön kedves Crelliusom! száműzöttként bolyong, szegényen, özvegyen, négy gyermekkel megterhelve. Adjon hozzám Angliába közülök kettőt, egy fiút és egy leányt, és én gondoskodni fogok neveltetésökről“.

Atyám szívesen megköszönte és azt ígérte, hogy megfontolja a dolgot. Midőn Siléziába visszatért, közölte a dolgot barátaival, s nagyobbik fiával és leányával 1668-ban elindult Boroszlóából Lengyelhonon át Dántzig felé, hogy onnan Hollandba, innen pedig Angliába menjen. Dántzigig saját szekerevel és lovaival szándékozott utazni. Kocsisa a kegyes Sagosky Pál volt. Tőle hallottam én ez eseményt Poroszországban, Brandenburgban, 1704-ben vén korában.

Délután volt. A nap már hanyatlóban volt, midőn atyám mintegy húsz lengyel mértföldnyire Dántzigon innen egy fogadóhoz ért. Itt akarta tölteni az éjet, mert egy nagy erdőt látott maga előtt, a melyen napvilág nem tudott volna átmenni. S miután nem tudta, ha vajon fog-e más házat találni, mindenek felett pedig, miután az útát nem igen ismerte, nem tartotta tanácsosnak estefelé neki indulni. Megállottak tehát a fogadónál. A szekeret behúzták egy nagy istállóba, a lovakat pedig a jászolyhoz kötötték. A házi aszszony, kinek férje nem volt otthon, szívesen fogadta őket. Parancsot adott, hogy a pakkot vegyék le a szekérről és vigyék bé a belső szobába, a hová atyámat a gyermekekkel együtt asztalhoz hívta.

E közben a kocsis, midőn a lovakat jól tartotta, átvizsgálta a tágas istállót, aggódva és gondosan kikutatott minden zeget-zugot, mivel Lengyelhonban, városoktól ekkora távolságra fekvő vendéglők ritkán biztosak az utazókra nézve. Mindig főgnak itt el rablókat és gyilkosokat. E kutatásban egy csomó szalmát fedezett fel az istálló egyik szegeletében. S midőn pálczájával megmozdította, észrevette, hogy a szalma egy nagy lyukat fed, a melyből büdös szag jön ki; a szalma pedig véres volt. Erre rögtön bement a belső szobába, titkon tudatta atyámmal, a mit látott, és azt mondotta, hogy ő nem kételkedik azon, hogy a házi gazda rabló és gyilkos. Atyám töstént elhagyta a szobát. S miután a tényről meggyőződött, azonnal parancsolta a kocsisnak, hogy a pakkot tegye fel újra a szekérré és hámozzon.

tartományokban is. E fordítás kinyomatott 1664-ben 8-rétben, a fordítónak latinul irt „Oratiuncula de Passione et Morte Christi“ czimű eredeti munkájával és Felbinger Jeremiásnak 1654 aug. 24-ről Dántzighból Biddle Jánoshoz intézett levelével együtt. — Közlő.

Midőn a házi aszszony ez előkészületet észrevette, meglepetést mutatott, s le akarta beszélni atyámat, hogy ily hideg éjszaka két kis gyermekkel, akkora erdőnek neki induljon, s ígerte, hogy igyekezni fog itt mulatását lehető kényelmessé tenni. De atyám azt felelte, hogy nagyon érdekes dolog jutott eszébe, a mi lehetetlenné teszi, hogy itt maradjon, sőt arra ösztönzi, hogy tovább menjen. Megköszönte a nő szivességét, szekérre ült gyermekeivel és elindult.

Midőn az erdőhöz értek, találkoztak a házi gazdával, a ki egy teher fát vitt haza. Ez így szólott atyámhoz: „Uram! kérlek, minő ok indit arra, hogy estére kelve e nagy erdőnek neki indulj, a melyet két három út vág keresztül. Nem kételkedem, hogy el fogod téveszteni az utat, s egész éjjel az erdőben maradsz. Veszélyezteted saját és a fiatal gyermekek egészségét. Jobb lesz, jer vissza velem fogadómba. Ott felülditheted magadat és lovidat, töltsd el az éjszakát kényelmesen, aztán korán reggel folytasd útadat“. Atyám azt felelte, hogy bárminő kellemetlen is reá nézve, mégis kénytelen útját tovább folytatni. A házi gazda erre még nagyobb tolakodással újította meg sürgetését, s közeledve atyám szekéréhez, azt megfogta, s vad arczczal és ránczolt homlokkal igyekezett lebeszélni a tovább utazásról, és azt mondta, hogy nekik vissza kell térniök. Erre atyám hogy e veszélyes embertől menekülhessen, parancsolta kocsisának, hogy vágjon rá a lovakra a korbácscsal. Ez sikerült is.

Evel tovább mentek. Atyám a szekeren ülve hangosan imádkozott Istenhez, a mint ez neki utazásai alkalmával szokása volt, s e veszedelmes helyzetben magát és szeretteit az ő gondviselésébe ajánlotta. Ez áhitatoskodásban csatlakoztak hozzája a kocsis és két gyermeke. E közben a nap lehanyatlott és sötét lett. Az utat eltévesztették; belémentek egy mély mocsárba, a hol a szekér megrekedt, mert a lovak ki levén fáradva, nem tudták kihúzni. Atyám és a kocsis leugrottak a szekérről a sárba, öszszeszedték erejököt, a lovakat is eleget biztatták a korbácscsal, de mind hasztalan. Meg sem mozdithatták a szekeret. Atyám átlátta, hogy e helyen kell tölteniek az éjet, s hogy neki vagy kocsisának reggel segélyért kell menni a közelebbi faluba. Ez alatt semmi se maradt fenn egyéb, minthogy csendesen imádkozzék Istenéhez.

Miután gyermekeit, a hogy lehetett bétakarta és az éjjeli hideg ellen biztosította, a szekértől egy kis távolságra sétált imádkozva. Ekkor egy kis törpe embert pillantott meg szürke vagy fe-

héres ruhában közeledni feléje. Miután egymást kölcsönösen üdvözölték, a kis ember kérdezte atyámtól, hogy mit csinál ott, s miért utazik éjjel épen ilyen erdőben? Atyám elbeszélte neki az egészet, s kérte, segítsen neki és kocsisának, hogy még egyszer próbálják meg, ha a szekeret a mocsárból kilúzhatnák, aztán igazítsa őt a jó útra. Megpróbálom, mondá amaz, ha valamit segíthetnék. Evel a szekérhez ment, pálczáját az első kerekek alá tette, és egy kissé felemelte. Ugyanezt tette a hátulsó kerekekkel is. Ezután megfogta a szekeret, hogy atyámmal és a kocsissal együtt a szekeret kihúzza az iszapból. Erre rá kiáltott a lovakra, s azok minden lát szó nehézség nélkül kihúzták a szekeret a sárból. Az idegen ezután az igazi útra vezette őket, a honnan letértek volt, s azt mondta nekik, hogy csak ez úton menjenek, se jobbra, se balra ne térjenek le róla. „S midőn az erdő széléhez értek“ — mondá ő — „némi távolságra az útba eső legközelebbi falu házai egyikében egy kis világot fogtok észrevenni. Itt egy kegyes ember lakik, a ki hákéső is az idő, szívesen lát titeket, és szállást ad az éjszakára“.

Atyám szívesen megköszönte az idegen ember segítségét és útba igazítását, s mi alatt fejét kissé félre fordította, hogy zsebébe nyúljon s valami kevés pénzt adjon neki, eltűnt. Atyám feléje fordulván, senkit se látott. Ekkor körülnézett, s kereste egy darabig, de nem találta meg. Erre hangosan kiáltotta: „Barátom! hol vagy? kérlek, jer ide, valami mondani valóm van“. De semmi feleletet nem nyert. Nem is látta többé szabadítóját. Bámulva és meglepetve várt egy kissé. Evel felült szekérére és hálát adott Istennek kegyelmeért.

Biztosan kijutván az erdőből, meglátta a világosságot, a melyről az idegen beszélt. Atyám csendesen kopogtatott az ablakon, mire a házi ur azt kinyitotta és kitekintett, hogy ki van ott. Atyám kérdezte: nem adna-e nekik szállást? mire ez aval a kérdéssel felelt, hogy hol járnak oly későn, miért utaznak éjfél után, viradt felé? Atyám néhány szóban elmondotta ennek okát, és szívesen lőnek látva. Asztalnál atyám még körülményesebben eladta a dolgot, s kérdezte: nem ismer-e oly embert, mint az, a ki őket jó útra vezérelte az erdőben, s kinek arczát és ruházatát lefestette? Ily embert nem ismer, felelé a gazda; azt azonban jól tudja, hogy az erdőn túli fogadó nem biztos hely az utazók számára.

Atyám kevéssel ezután történetesen a szoba egyik szegeletébe tekintett, a hol egy polczon néhány könyvet látott. Azokból

egyed elvevén, látta, hogy az egy lengyel unitárius író műve. E kíváncsiságra a házi ur haragra lobbant. De atyám ezt észrevéve így szólott hozzá: „ne félj barátom! én nem fogok bajt hozni reád e könyv miatt, nem is adlak fel eretnokséggel, s hogy erről még jobban meggyőztelek, meg kell mondanom, hogy én is unitárius vagyok“. Ekkor megmondá nevét, a melyet a házi gazda már hírből ismert, a ki egész lelkéből örvendett, hogy ily vendéget fogadott bé házába. Atyám pedig áldotta a gondviselést, hogy e helyre juttatta.

Ez ember takács volt, a ki midőn az unitáriusokat Lengyelhombból száműzték, itt maradt néhány évig, elrejtve a helység úrnak, egy szabad gondolkozásu urnak kegyéből. Atyámnak nem engedte meg, hogy másnap távozzék, hanem rávette, hogy töltsön nála néhány napot, s atyámat gyermekeivel, kocsisával és lovaival együtt igen szívesen látta.

Több példa is van arra, hogy az isteni gondviselés különös gondját viselte a lengyel unitáriusoknak. Közelebbről beszéltem el neked néhányat. Ohajtandó volna, hogy mindezeket közöljék azok, a kik ezekről bizonyoságot tudnak tenni. Isten veled.

XXIV.

Crellius Sámuelnek Szent-Ábrahám L. Mihály püspökhöz intézett levele, melyben vele Agh Istvánnak az egyetemről való hazajövetelét tudatja.

KÖZLI

SIMÉN DOMOKOS.

Vir Clarissime, Doctissime!

Frater in Christo Jesu honoratissime!

Redit ad suos Clarissimus Charissimusque Frater noster Dominus Stephanus Agh, tutelae Dei optimi maximi commendatus, relicto nobis magno sui desiderio, quocum vivere amarem et obirem lubens, utinam fax ista et Ecclesiae et Gymnasio vestro in provectissimam usque aetatem alluceat! Omnibus in quorum notitiam his in oris pervenit, gratiam et amicitiam merito suo consecutus est, cujus vestigiis etiam Clarissimum Dominum Benjaminem Pállfi dilectissimum nostrum Fratrem incessurum spero. Doleo vehementer Reverendissimum Dominum Superintendentem Pállffium rebus